

УДК 373.3 + 37.015.31: 57.081.1

О. І. Деркач,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються основні елементи та критерії педагогічної майстерності сучасного вчителя. Автор аналізує шляхи реалізації педагогічної майстерності, описує форми, методи екологічного виховання учнів, аналізує власний досвід з формування навичок природоохоронної роботи в молодших школярів.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні одним з найважливіших завдань є формування екологічно грамотної, компетентної особистості, в розвитку якої важливу роль відіграє вчитель початкових класів, оскільки є відповідальним за отримання молодшими школярами базових екологічних знань, природоохоронних умінь та навичок. Стан навколишнього середовища істотно впливає на рівень здоров'я людей, тривалість їх життя, тому спонукає педагогів до нових досліджень та роздумів.

Учителі, формуючи природоохоронну культуру дітей, мають бути насамперед мобільними, енергійними, творчими, уміти створювати таку систему способів і прийомів діяльності, яка б відповідала новим освітнім тенденціям та інтересам вихованців. У зв'язку з цим проблема їх педагогічної майстерності є сучасною та актуальною.

Зазначимо, що над педагогічною майстерністю вчителів свого часу працювало багато вчених.

Видатний педагог минулого Я. Коменський наголошував, що вчитель повинен мати глибокі і ґрунтовні знання, бути взірцем доброчесності, любити свою справу. На його думку, саме від учителя, його освіти, знань та вмінь залежать усі успіхи в роботі школи, у навчанні та вихованні учнів.

Англійський філософ, просвітителі і педагог Дж. Локк націлював учителів на подолання догматизму в навчанні, на відхід від стереотипів, вказував на значення творчості в діяльності.

Ж. Ж. Руссо пропонував учителям навчати дітей серед природи, проводити екскурсії, ігри, доступну для дітей фізичну працю у доквітлі.

Представник швейцарської педагогічної школи Й. Песталоцці основне завдання вчителя вбачав у сумлінному виконанні своїх обов'язків. Видатний педагог творчо підходив до діяльності вчителя, рішуче заперечував застосування в ній рутинних одноманітних прийомів.

Першим ввів поняття "майстерність" і "педагогічна техніка" А. Макаренко у працях "Деякі висновки з мого педагогічного досвіду", "Про мій досвід". На думку вченого, майстерність – це спеціальність, якій треба вчити. "Майстерність – це те, чого можливо добитися, і як може бути відомий майстер – токарь, прекрасний майстер – лікар, так повинен і може бути прекрасним майстром педагог... І кожний із вас, молодих педагогів, буде обов'язково майстром, якщо не покине нашої справи, а наскільки він оволодіє майстерністю, – залежить від його власного напору" [1: 141]. А. Макаренко вважав, що педагогічна майстерність може бути доведена до досконалості, майже до ступеню техніки.

В. Сухомлинський продовжив розвиток теорії про педагогічну майстерність. У своїх працях: "Сто порад вчителю", "Павлицька середня школа", "Як виховати справжню людину", "Розмова з молодим директором школи" велику увагу він приділив творчості та майстерності вчителя. "Майстерність педагога полягає в умінні побачити обдарованість дитини, визначити сферу застосування її інтелектуальних і творчих сил та поставити перед нею завдання, щоб, розв'язуючи їх, вона долала труднощі і щоб це сприяло дальшому розвитку її здібностей" [2: 19].

Логічне продовження і розвиток проблема педагогічної майстерності знайшла у працях сучасних українських вчених. Після досягнення Україною незалежності вітчизняна педагогічна наука збагатилася чималою кількістю напрацювань у сфері становлення й розвитку національної освіти.

Так, на думку В. Андрущенко, сучасна вища освіта має сформувати такого вчителя, який би був ерудованим, патріотично налаштованим, політично грамотним, культурним, а також умів володіти новітніми інформаційними технологіями та освоїв ази екологічної освіти [3].

Вагомий внесок в дослідження проблеми педагогічної майстерності та її складових здійснив І. Зязюн. Основні елементи педагогічної майстерності розкриваються ним у підручнику "Педагогічна майстерність", де зазначається, що найважливішими властивостями особистості педагога є гуманістична спрямованість його діяльності, професійна компетентність, педагогічні здібності та техніка.

Проблема педагогічної майстерності розкривається також академіком С. Гончаренком. На його думку, педагогічна майстерність виступає характеристикою високого рівня педагогічної діяльності.

Критеріями педагогічної майстерності є гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість.

У наукових розробках С. Сисоєвої акцентується увага на такій важливій категорії, як педагогічна творчість учителя. "Специфіка педагогічної творчості вчителя, її відмінність від інших видів творчої діяльності полягає в тому, що об'єктом педагогічної творчості є особистість дитини, а результатом – формування цієї особистості; на педагогічну творчість впливають фактори, які важко прогнозувати; вона потребує вміння керувати своїм творчим самопочуттям; творча діяльність педагога завжди обмежена часом і потребує від учителя вміння оперативно приймати рішення" [4].

О. Савченко зосередила увагу на дослідженні проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи у формуванні особистості якого "необхідно гармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні і методичні знання, уміння, способи діяльності, посилити їх професійну спрямованість, забезпечити фундаментальність базової підготовки через запровадження державних стандартів, зміну об'єктів моніторингу, створення умов для персоніфікованої педагогічної освіти" [5: 385].

Варто зазначити, що вища освіта – результат засвоєння сукупності систематизованих знань і навичок діяльності, яка дає можливість вчителю застосовувати їх у практичній діяльності. Проте, кожен з нас зіткнувся з проблемою поєднання теорії з практикою, кожен іде своїм власним тернистим шляхом, щоб стати вчителем-професіоналом, майстром своєї справи.

Метою нашої статті є розкриття шляхів формування природоохоронного досвіду молодших школярів через розвиток педагогічної майстерності вчителя початкових класів.

У розумінні педагогів майстерність – це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду вчителя, його всебічної теоретичної підготовки з удосконаленням оволодіння прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом. Разом із тим – це вид діяльності, який торкається переважно внутрішньої сфери вчителя: бажання стати майстром педагогічної справи, щоденна кропітка робота над удосконаленням власної особистості, систематична самоосвіта; переконання в тому, що майстерність забезпечує не лише високу результативність, а й задоволення від неї, утвердження себе як фахівця [6: 4].

На нашу думку, педагогічна майстерність учителя – це ще й уміння знайти ключ до серця кожної дитини, створити гармонійний психологічний клімат у навчанні, розвинути життєві компетентності дитини, забезпечити ситуацію успіху в кожного вихованця.

Тому вчитель початкових класів, який закладає фундамент для подальшого розвитку дитини, має бути справжнім майстром своєї справи, що можливо лише за наявності в нього високого рівня знань і досконало виробленої техніки. Справжній фахівець, набувши певного досвіду, ніколи не зупиняється, а переосмислює вже пізнане, завжди шукає щось нове, доповнює власні доробки, збагачується досвідом колег, щоб бути творчим, завжди актуальним, цікавим для учнів, компетентним у діяльності. Нове, як зазначив І. Герцен, необхідно створювати в поті чола, тоді як старе саме продовжує існувати і твердо тримається на мільйонах звички.

Працюючи над проблемою формування природоохоронного досвіду молодших школярів, учителям можна запропонувати наступні технології роботи, які виникли в процесі нашого творчого педагогічного пошуку.

- Як навчити дітей не просто слухати, а чути мову природи?
- Як зробити, щоб дитина не просто дивилась, а бачила і розуміла природу серцем?
- Як домогтися того, щоб охорона та захист природи стали для учнів звичною справою?

Ці питання хвилюють учителів завжди. Тому екологічній освіті та природоохоронному вихованню учнів потрібно відвести важливе місце, реалізуючи їх не епізодично, а систематично та цілеспрямовано. Обрана нами тема – універсальна, оскільки на її основі можна будувати навчальний матеріал з будь-якого предмета.

Ознайомившись з інноваційними технологіями в рамках сучасного особистісно-орієнтованого навчання, вчитель, який хоче стати майстром своєї справи, обере для себе парадигму педагогічної підтримки, керуючись надбанням передового освітнього досвіду, спираючись на інтерактивні навчальні технології, схвалюючи фасилітативне навчання.

На уроках української мови з метою екологічного виховання можна використовувати цікавий природничий матеріал, добираючи речення, тексти на екологічну тематику. У зв'язку з цим, нами розроблена система екологічних хвилинок каліграфії, де поєднані фантазія, творчість, конкурси ерудитів-природознавців. Також використовуються методи морфологічного аналізу, моделювання, асоціацій, фантограм, синектики, екологічні сенкани, біноми фантазії, вправи на емпатію. Діти складають твори-мініатюри у творчих екологічних групах, розробляють поради для захисту природи в парах змінного складу, пишуть екологічні вірші у "кріслі мрій".

На уроках математики вводяться цікавинки природи, які активізують пізнавальний інтерес до навколишнього середовища, а, отже, і бажання його захищати та оберігати, використовуються задачі

природничого змісту з повчальною природоохоронною інформацією. Систематично практикуються екологічні п'ятихвилинки для усного рахунку. Діти ведуть довідники природи, за матеріалами яких самі складають задачі.

Вже з 1-го класу творчо працюють на уроках математики екологічні групи. Командири отримують інформацію і доводять її до відома своїх груп. Доповідачі виступають, обравши найдоцільніші варіанти розв'язання математичного завдання екологічного змісту. Після цього клас дискутує, чи має людина вплив на природу і яким він має бути.

На уроках читання вводяться п'ятихвилинки екологічного розчитування, на яких діти читають екологічні казки. У класі налагоджений взаємообмін літературою, тому школярам завжди цікаво. Після розчитування слідує рубрика "Дивинки природи", де учні розповідають дібраний самостійно з енциклопедій матеріал. Цікавинки діти завжди ілюструють і зберігають в екологічній скарбниці. Обов'язковими на уроках читання є екологічна поетична скринька, екологічні тести та дискусії. Періодично уроки читання супроводжує інтерактивна вправа – коло екологічних думок.

У позаурочній діяльності практикуються уроки милування природою, на яких забезпечується безпосередній контакт дітей з навколишнім світом. Учні залучаються до посильних трудових справ, набувають конкретних навичок і вмінь допомоги природі. Наприклад:

I. Пташині їдальні

Мета трудової справи: ознайомити учнів з особливостями зимівлі птахів, формувати навички їх підгодівлі, розвивати пізнавальний інтерес, творчі здібності, виховувати гуманне ставлення до природи.

Підготовча робота:

1. Вступне слово про необхідність допомоги птахам взимку.
2. Гра-вікторина "Хто що їсть".
3. Демонстрація різноманітних годівничок для підгодівлі птахів та розподіл доручень між мікрогрупами з числа учнів з метою залучення їх до самостійного виготовлення годівниць.

Хід трудової справи:

- вибір місць розвішування годівниць;
- облаштування виготовлених годівничок;
- розміщення корму в годівничках;
- закріплення за окремими годівничками "шеф-кухарів" з числа дітей та затвердження графіка чергувань для вчасної підгодівлі птахів.

II. Наш квітничок

Мета трудової справи: виховувати в дітей естетичне ставлення до світу рослин, формувати навички догляду за квітами, розвивати потребу творчої праці на природі.

Проектування майбутньої творчої праці у природі:

1. Розробка ескізів квітника на шкільному подвір'ї.
2. Утворення груп з числа учнів і розподіл між ними доручень.
3. Підготовка необхідних знарядь праці, розсади.

Хід трудової справи:

- пошук місця для майбутнього квітника;
- вибір найкращого ескізу квітника;
- підбір відповідної квіткової розсади;
- обробка ґрунту, висаджування рослин;
- затвердження графіка чергування по догляду за квітником [7].

III. Швидка екологічна допомога

Мета трудової справи: формувати навички догляду за деревами, кущами та іншими об'єктами живої природи, які потребують допомоги, розвивати мислення, виховувати у дітей співчутливе і дбайливе ставлення до світу природи.

Хід трудової справи:

- Представники екологічної розвідки розшуковують "скривджені" дерева, кущі.
- Приносять інформацію у клас, зачитуючи "термінові телеграми" від об'єктів природи, які потребують допомоги.
- Методом мозкового штурму діти знаходять якомога більше шляхів розв'язання даної екологічної проблеми.
- Створюються бригади швидкої допомоги.
- Надається негайна допомога зеленим насадженням чи тваринам: діти підв'язують зламані гілки, замащують рани, вивішують годівниці, поливають рослини, розпушують землю.

Великого значення в позакласній роботі надаємо екскурсіям у світ природи, практикуємо творчі години, на яких стимулюємо дитячу кмітливість, фантазію, щирі емоційні прояви.

Один раз на 2 місяці проводяться ігри-подорожі на екологічні теми. Люблять діти мандрувати казковими екологічними стежками разом з улюбленими героями. З цією метою вони пишуть казки, інтерпретують вже відомі в екологічному обрамленні.

У класі діє творча екологічна група, яка складається з батьків та дітей, екологічний куточок, екологічна скарбничка, які систематично поповнюються цікавинками природи. Діти зібрали папку і назвали її "Екологічна тривога". За мету взяли собі в майбутньому зробити все можливе для ліквідації цієї тривоги.

У класі працює пошукова екологічна бригада, яка збирає дивинки природи, довідкове бюро, члени якого добирають природоохоронну інформацію на задану вчителем тему.

Як відомо, кожен учитель прагне, щоб його учні добре усвідомили своє місце в житті і зрозуміли слова Бернарда Шоу, який стверджував, що ми вже навчилися літати в повітрі, як птахи, плавати під водою, як риби. Залишилось лише навчитись жити на землі, як люди. При цьому класоводу доцільно постійно наголошувати:

- Ви, діти, – майбутнє держави, доля якої залежатиме від вас.

З огляду на це, учні систематично складають проекти: "Людина майбутнього", "Природа майбутнього", "Що я зроблю, щоб врятувати природу", де висловлюють думки та розробляють власні програми із збереження зеленого світу. Проектна робота дає всім учасникам досвід, який базується як на знаннях, так і на перевірці практичних умінь у повсякденній діяльності. Цей досвід допомагає розвивати індивідуальні здібності та нахили, комунікативні зв'язки, вчить вирішувати завдання, розв'язувати конфліктні ситуації. Участь у проектній роботі допомагає сформувати навички активного, екологічно грамотного громадянина демократичного суспільства.

Отже, аналізуючи шляхи реалізації педагогічної майстерності, слід зазначити, що сучасна система освіти вимагає нового підходу до характеру й рівня професійної діяльності вчителя, пов'язаного з бажанням відійти від стереотипів у навчанні, вихованні й розвитку особистості. Він базується на індивідуально-творчій діяльності педагога, здатного створити й запровадити нові технології, що ефективно реалізують потреби особистісно-орієнтованого освітнього простору. Сучасний вчитель не має морального права зупинятися на вже досягнутому, адже меж педагогічної майстерності не існує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Макаренко А. С. О моем опыте // Избранные произведения в 3 т. – К.: Рад. шк., 1985. – Т. 3. – 592 с.
2. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа // Вибрані твори в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. Т. 4. – 640 с.
3. Андрущенко В. Вища освіта в контексті глобалізації // Дзеркало тижня. – 2002. – 26 січня. – С. 5.
4. Сисоєва С. О. Діяльність керівника загальноосвітньої школи в розвитку педагогічної творчості вчителів. К., 1991. – 72 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.
6. Стромчинська О. Б. Скарбничка педагогічної майстерності. Методичний посібник. – Тернопіль: Мальва, 2009. – 68 с.
7. Тарасенко Г. С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи 1-4 класи. Посібник для вчителя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 144 с.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Деркач Е. И. Подготовка учителя к природоохранной деятельности младших школьников.

В статье раскрываются основные элементы и критерии педагогического мастерства современного учителя. Автор анализирует пути реализации педагогического мастерства, описывает формы, методы экологического воспитания учеников, анализирует собственный опыт по формированию навыков природоохранной работы у младших школьников.

Derkach O. I. Teacher's Preparation for Nature Protection Activity of Junior Pupils.

The first scientific impressions of aesthetic perception of nature by children appear in junior school age. The life of an adult person, his attitude to environment depends upon the foundations laid by his teachers. That's why the author analyses his experience in formation of ecological abilities and skills among junior schoolchildren.